

A.R.Əhmədova
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
ayshn.ehmedova24@gmail.com

MƏKTƏBƏQƏDƏR YAŞLI UŞAQLARIN AİLƏ TƏRBİYƏSİNDƏ YOL VERİLƏN NÖQSANLAR

Xülasə

Məqalədə məktəbəqədər yaşlı uşaqların ailədə tərbiyəsi zamanı yol verilən nöqsanlar və onların fəsadları haqqında danışılır. Bu nöqsanlar valideyn tərəfindən aradan qaldırılmalıdır. Yalnız bu yolla uşaqların tərbiyəsi düzgün istiqamətdə qurula bilər. Buna isə məhz bu yaşda əməl edilməlidir ki, tərbiyənin təməli möhkəm əsaslar üzərində qurulmuş olsun.

ДОШКОЛЬНИКИ В СЕМЬЕ ДЕФЕКТЫ В ОБРАЗОВАНИИ

Резюме

В статье говорится об ошибках и их последствиях при воспитании дошкольников в семье. Эти недостатки должны быть удалены от родителей. Только так воспитание детей можно вести в правильном направлении. Это нужно делать в этом возрасте, чтобы фундамент образования строился на прочном фундаменте.

PRE-SCHOOL CHILDREN IN THE FAMILY DEFECTS IN EDUCATION

Summary

The article talks about the mistakes and their consequences during the upbringing of preschool children in the family. These defects should be removed from the parents. Only in this way, the upbringing of children can be done in the right direction. This should be done at this age so that the foundation of education is built on solid foundations.

Açar sözlər: *tərbiyə, nöqsan, ailə*

Ключевые слова: *воспитание, дефект, семья*

Key words: *upbringing, defect, family*

Tərbiyə dedikdə, şəxsin məqsədyönlü şəkildə formalaşması və inkişafı prosesi nəzərdə tutulur. Tərbiyə etmə işi tərbiyə verən şəxsdən böyük məsuliyyət və diqqət tələb edir. Uzunmüddətli bir proses olan bu iş öz zəncirvariliyi ilə seçilir. Uşağın ilkin tərbiyə işi məhz ailədə başlayır, bundan sonra isə məktəbəqədər müəssisə, məktəb, universitet və s. olmaqla insanın ömrünün sonuna qədər davam edir. Ümumiyyətlə, uşaq tərbiyə etmək

məsuliyyətli, ağır bir işdir. Uşaqların ilkin tərbiyəsi işinin məhz ailədə başladığını nəzərə alsaq, bu zaman ata-ana üzərinə böyük məsuliyyət, öhdəlik düşdüyünü deyə bilərik. Düzgün ailə tərbiyəsinə müvəffəq olmağın ilkin təməli valideynlərin öz məsuliyyətlərini dərk edib, valideynlik vəzifələrini layiqincə yerinə yetirmələridir. Ancaq bu iş tək məsuliyyətli olmaqla bitmir, məsuliyyətliliklə bərabər həm də tərbiyə işinin metod və üsullarını bilmək, uşaq psixologiyası və pedaqogikası ilə yaxından tanış olmaq da vacib məqamlardandır. Həmçinin, nəzərə almaq lazımdır ki, uşaqların tərbiyəsi prosesində ailə ilə bərabər ətraf mühit, cəmiyyət də öz təsirini göstərmiş olur. Hər kəs öz öhdəliyini bilib, əməl etdikdə isə ortaya müvəffəq nəticə qoyulmuş olur.

Bu məqamda sual yaranır: Bəs uşaqların tərbiyə etmə prosesində hər kəs uğur qazanmışdır mı? - Təbii ki, xeyr. Əksər ailələrin tərbiyə işində müvəffəq nəticə əldə edə bilməmə səbəbi tərbiyə üsul və metodlarını düzgün bilməmə, nəticə olaraq isə nöqsanlara yol vermələri ilə bağlıdır. Uşaqlara verilə biləcək ən böyük şey məhz sevgidir. Bu ülvəi hiss sayəsində uşaqlara özünüzü qəbullandıra, onlarda özünüzə qarşı inam hissi yarada bilərsiniz. Ancaq bəzi valideynlər isə uşaqlara həddindən artıq diqqət və qayğı göstərirlər. Bu isə düzgün yanaşma deyil, bu, uşaqların ərköyün olmasına səbəb olur. Hər şeyi öz həddində etməliyik, belə olduğu təqdirdə fayda qazana bilərik.

Bəzi valideynlər uşaqları olduğu kimi deyil, öz beynlərində qurduğu “övlad” obrazı kimi görmək istəyirlər. Ancaq unudurlar ki, hər uşaq fərdidir, onların hamısı eyni xarakterdə olub, robot kimi bir-birini təkrarlama bilməz. Valideyn öz istədiyi obrazı görə bilmədikdə isə avtomatik olaraq ya danlağa keçir, ya da ətrafdakı “mükəmməl” olan “filankəsin uşaqları” nı nümunə göstərir. Bu isə uşaq üçün ikiqat zərərdir. Bununla isə, valideynlər uşağın həvəsini öldürür, özgüvənlərini qırır, uşağı özündən uzaqlaşdırırlar. Bəzən isə uşağı müxtəlif vasitələrlə, insanlarla – həkim, polis və s. qorxutmağa başlayırlar. Qorxu isə uşaq üçün təhlükəli hallardan biridir. Bu uşağın gələcək fəaliyyətində də öz təsirini saxlamış olur. Uşaq hər addım atdıqda tərəddüd içərisində olur, kimdənsə çıxış yolu tapmasını gözləyir, inamla irəliləyə bilmir.

Hətta valideynin sözüne qulaq asmadığı üçün şiddətə məruz qalan uşaqlar da var. Təlqin etməyi bacarmayan valideyn daha asan üsula - ya danlağa, ya da şiddətə keçir. Onların sözlərinin keçərliliyi isə qısamüddətli olur. Bu zaman uşaq yalnız qorxduğu şəxsin yanında özünü sözə baxmış kimi göstərmiş, sonda isə istədiyi ilə məşğul olur. Nəticədə isə bu şiddət qorxusu sadəcə uşağın zahiri itaətkarlığı kimi özünü büruzə verir. Hələ valideyn fərqiində deyil ki, o, əslində, uşağın həqiqətdə olduğundan tam fərqli görünməsinə öyrətmiş olur. Ümumiyyətlə, uşağı qorxutmaq onlarda yalan danışmaq kimi mənfi keyfiyyətin də yaranmasına şərait yaratmış olur. Belə uşaqlardan irəliləyiş gözləmək isə xülyadır.

Pedaqoqlar uşaqlara cəza verməyin əleyhinə olmuşlar, əsl tərbiyə cəzasız verilən tərbiyədir. Əgər tərbiyə işi düzgün qurulubsa, heç bir cəza tədbirinə də ehtiyac qalmır. Ən düzgün tərbiyə xoş rəftar və tələbkarlıqla paralel qurulmuş tərbiyədir. Əgər valideyn əvvəldən düzgün vərdişlər formalaşdırma bilmişdirsə, uşaq valideynin elə bircə baxışı ilə belə düz, ya səhv etdiyini bilmiş olur. Uşaqla mütləq söhbətlər aparılmalı, ona nələri düzgün, nələri yanlış etdiyini bildirmək lazımdır.

Uşağın hər istədiyini ilə razılaşmaq da düzgün hal deyil. Bu uşaqlarda arxayınlıq yaratmış olur, bir növ uşaq valideyni “idarə etmiş” təsiri bağışlayır. Uşaqların tələbləri də zamanla artmış olur. Kiçik oyuncaqlarla başlanan bu proses artıq zamanla daha böyük qiymətli hədiyyələrə çevrilir. Bunu görəndə valideyn isə günahkar axtarır. Halbuki, bu şəraiti lap başlanğıcdan elə özü yaratmış olmuşdur. Düzgün qərarlar qəbul edə biləcək yaşda olmayan uşağa bu səlahiyyəti vermək olmaz. Ancaq bəzi məqamlarda uşağa müəyyən qədər sərbəstlik vermək lazımdır: məsələn, uşaq ilk addımlarını atmağa başlayarkən onun əlini buraxmaq, yemək yeyən zaman uşağın bu işi özünün görməsi üçün həvəsləndirmək, dəstəkləmək. Bu, onlarda azad fikir, azad seçim haqlarının, təşəbbüskarlıq kimi hissələrinin formalaşdırılmasında əhəmiyyətli hesab olunur. Valideynlər uşaqları nəyəsə məcbur etməməli, uşağı müəyyən danışıqlar, situasiyalarla istiqamətləndirməyə çalışmalıdırlar.

Kiçik yaşlı uşaqların hər gördükləri barəsində çox sual vermək kimi xüsusiyyətləri var. Onlar ətrafda görüb onlara yeni olan, onlar üçün maraqlı olan situasiyalar haqqında məlumat almaq istəyirlər. Bəzən, hətta, ardıcıl suallar verən uşaqlar da görə bilərik. Sualların belə çox olmasının səbəbi isə bu dövrdə uşaqlarda “mən” obrazının formalaşdığı mərhələ olmasıdır. Bu zamanda isə uşaq bütün dünyanı öz pəncərələrindən görməyə çalışırlar, nəticə etibarilə ondan kənardakı baş verən hadisələri görməkdə çətinlik çəkirlər. Bəzi valideynlər heç bu uşaqlara əhəmiyyət vermir, “uşaqdır də, boş-boş danışır” deməklə suallarını cavabsız qoyurlar. Bu isə düzgün deyil, uşaqlar məhz bu suallar vasitəsilə bilmədikləri hadisələri, onlar üçün maraqlı olan varlıqları öyrənmiş olurlar. Elə valideynlər də ola bilər ki, suallara cavab verəndə çətinlik çəksin. Bu zaman mütləq araşdırma aparıb dəqiq məlumat verilməli, həmçinin, uşaqların başa düşə biləcəyi tərzdə misallardan istifadə edilməlidir.

Məktəbəqədər yaşlı uşaqlarda tez-tez bu tip cümlələrə rast gəlirik: “Mən hamıdan qəşəngəm”, “ Mən hamıdan güclüyəm”, “ Burada nə var ki, mən hamıdan tez bitirəcəyəm” və s. Bu, uşaqlarda öz “mən” lərini göstərmək istəyi ilə bağlıdır. Bunu eşidən valideynlər isə bununla, sanki qürur duyurlar, bunu qürurla yaxınlarına da danışır, uşağı tərifləyirlər. Beləliklə, valideyn özü də fərqi olmadan egoizm hissələrinin təməlini qoymuş olur. Belə hallar isə davamlı olaraq özünü göstərir, daha ciddi situasiyalarda xoşagəlməz məqamlarla ön plana çıxır.

Valideynlər uşaqların öz istedad və qabiliyyətlərinin ortaya çıxarılmasında da ciddi nöqsanlara yol verirlər. Onları öz maraq dünyasından uzaqlaşdırmağa çalışır, monoton olaraq daim eyni fəaliyyətlərlə məşğul olmasına yönləndirirlər. Bu isə uşaqlarda həvəssizliyin yaranmasına səbəb olur. Bəlkə də xüsusi bir qabiliyyətinin üzə çıxma biləcəyi halda, uşaq öz maraq dünyasından uzaqlaşmış olur.

Ailə tərbiyəsində bir deyil, bir neçə fikrin ortaya qoyulması, ailə üzvlərinin hərəsinin bir söz deməsi, ortaq mövqeyə gəlməmə də mənfi hallardan biridir. Bu cür halda uşaq kimin sözünü dinləyəcəyini bilmir, çaş-baş qalır. Uşaqda ailəyə qarşı inamsızlıq yaranır. Bu hal, xüsusilə, nənə-baba ilə birgə yaşayan ailələrdə rast gəlinir. Məsələn, uşaq düzgün olmayan bir hərəkət etdiyi üçün anası onu tənbeh edir, nənə isə bu zaman kənardan müdaxilə edərək uşağın üstünə getməməyi bildirir (hətta bu, bəzi hallarda isə daha sərt şəkildə olur.) Buna arxayın olan uşaq isə öz bildiyini edir. Axı, onu müdafiə edən “qoruyucu”su var.

Hər şeyin bir həddi olduğu kimi, sevgi, qayğının da bir həddi olmalıdır. Uşaq tez-tez, həddindən artıq tərifləndiyi, pis əməlləri ört-basdır edildiyi, əzizləndiyi zaman heç də yaxşı olmayan hallar meydana çıxır. Valideynlər əslində bunu bilsələr də, yenə də bu xasiyyətlərindən əl çəkmirlər. Onlar asan üsula qaçırlar. Uşağı əzizləməyə nə var ki, əsl valideyn həm də o şəxsdir ki, uşağı ilə müzakirələrdə iştirak etsin, ona yol göstərsin, onunla oyunlar oynasın. Bunları hamı bacarmır, çünki bu, valideyndən təkə boş vaxt yox, həm də pedaqoji səriştə tələb edir.

Tərbiyə işində həm də, sistemliliyin, ardıcılığın pozulduğu nüanslar da olur. Belə ki, valideynlər öz tələblərində daimi, ardıcılıq nümayiş etdirmirlər: bu gün nəyəsə icazə verdiyi halda, gələn dəfə əksini edirlər. Bir şeyi tələb edərkən, buna sadəcə səthi yanaşır, o qədər də əhəmiyyət vermirlər. Belə olan halda, uşaq da soyuq yanaşaraq etinasız davranır.

Uşaqları başqalarının yanında mühakimə etmək heç də düzgün hal deyil. Bir qisim valideynlər də vardır ki, onlar uşaqlarının nöqsanlarını başqalarının yanında çox rahatlıqla deyir, uşağı danlayır, mühakimə edirlər. Bir növ bununla uşağı damğalayırlar. Elmi ədəbiyyatda bunun adı “Stigma” dır. Məsələn: “Bibisi bax, bu uşaq çox dəcəllik edir”, “Müəlliməsi bax, bu uşaq evdə çox pintidir” və s. tipli cümlələr damğalama üçün bariz nümunələrdəndir. Bu cümlələrlə birbaşa uşağın mənəviyyatına toxunmuş olur, onu özlərindən soyudurlar, uşaq özünü alçalmış kimi hiss edir.

Bildiyimiz kimi, məktəbəqədər yaşlı uşaqlarda nümunə əsaslı tərbiyə vacib nüanslardan biridir. Valideynin və ya tərbiyəçi-müəllimin şəxsi nümunəsi uşaqlar üçün çox təsirli məqamdır. Uşağın ətrafında gördüyü şəxslər kimlədirsə, onların etdiyi hərəkətlər də daim nümunə olmuş olur. Bəziləri uşaqdan tələb etdiyini heç özü yerinə yetirmir. Uşağın yerinə yetirməsini

istədikləri nələrisə mütləq valideynlər özləri də yerinə yetirməlidirlər. Əksi olduğu təqdirdə, valideynlərin dediyinin heç bir təsirli əsası qalmır. Tutaq ki, valideyn uşaqdan sağlam qidalanmasını tələb edir, ancaq özü buna əməl etmirsə, artıq bu tələbin uşaq üçün heç bir əhəmiyyəti qalmış olmur. Uşaq düşünür ki, əgər onlar belə etmirlərsə, demək ki, vacib bir şey deyil bu. Yaxud uşağa yalan danışmağın pis bir hal olduğunu deyib, amma valideynin özünün yalan danışması uşaq üçün nə dərəcədə təsirli ola bilər ki?

Son zamanlar gənc nəsildə texnoloji avadanlıqlara qarşı olan marağın uşaqlara da yansması müşahidə edilir. Bu isə heç də düzgün hal deyil, uşaqların texnologiyadan asılılığına səbəb olmuş olur. Valideynlər bu alətlərdən məqsədli olaraq istifadə edirlər. Belə ki, işlərini rahat görmək, ya da uşaqlarsız dincəlmək üçün uşağın əlinə telefonu verir, ya da televiziya, kompüter qarşısına keçirirlər. Bu zaman isə uşağın həm fiziki, həm də zehni olaraq inkişafına zərər vermiş olurlar. Belə uşaqlarda həm də daha çox aqressivlik, soyuqqanlıq, nitqində zəiflik və s. müşahidə edilir. Valideynlər bu yoldan birmənalı şəkildə uzaq olmalıdırlar.

Uşaqlar az yaşda olsalar da, onlar çox şeyə həssaslıqla, diqqətlə yanaşırlar. Bəzən valideynlərin uşaqlara bir çox sözlər verib, amma əməl etmədiyi stiusiyalarla da qarşılaşmış oluruq. Bu mövzuda valideynlər artıq “ustalaşblar”. Uşağın gəzməyə getmək istəyinin olmasını bilən ana-ata “bazar günü gedərik.”, “sabah gedərik” və s. deməklə ona söz verir, ancaq bir növ sadəcə həmin anda uşağı sakitləşdirmək üçün təsadüfən bir cümlə demiş olur. Bu, valideyn üçün adi bir hal olsa da, uşağa çox təsir edir. Unutmaq olmaz ki, uşaqların yaddaşları çox güclüdür, onlar mütləq ki, nə vaxt olursa-olsun valideyndən niyə əməl etmədiyini soruşmuş olacaq. Deyib də əməl etməyən valideynə qarşı uşaqda bir soyuqluq, inamsızlıq yaranmış olur. Onda artıq bundan sonrakı məqamlarda da ailəsinin dediklərinə qarşı şübhə yaranır.

Ailələrdə uşaqların tərbiyəsi işində yaranan bu nöqsanların səbəbi nədir? Araşdırmalara görə, belə hal valideynlərin əksəriyyətinin ailə tərbiyəsi haqqında biliklərinin olmaması və ya səthi olması ilə bağlıdır. Ona görə də bu ailələr özləri istədikləri kimi davranırlar. Onlar tərbiyə üsullarının nəticələrini görmür, başqalarının təcrübəsindən də yararlanmır, təcrübəni təhlil etmək kimi bacarığa da sahib deyillər.

Görkəmli pedaqoq A.S.Makarenko ailə tərbiyəsinin çatışmazlıqlarını qeyd edərək deyirdi: “Ailənin öz övladlarına tərbiyə verəcəyinə tam arxayın olmaq olmaz. Eləcə də ailənin uşağa necə tərbiyə verdiyi ilə maraqlanmamaq olmaz. Bəzi valideynlər övladlarının tərbiyəsi üçün kifayət qədər məsuliyyət hiss etmirlər, bəziləri övladlarına yaxşı tərbiyə verməyi bacarmırlar, ona görə də düzgün olmayan tərbiyə üsullarını işlədirlər.” (1, səh.69).

Yekun olaraq qeyd etmək istərdim ki, məktəbəqədər yaşlı uşaqların tərbiyəsinə xüsusi diqqət yetirilməli, lazım gələrsə, pedaqoji dəstək alınmalı,

tərbiyədə yol verilən nöqsanlar aradan qaldırılmalıdırlar. Təmali möhkəm əsaslar üzərində qurulan tərbiyə işindən əsaslı, uğurlu nəticə əldə etmək olar.

Ədəbiyyat

1. Əliyeva N.R. *Məktəbəqədər yaşlı uşaqların ailədə tərbiyəsi*. Bakı: ADPU, 2018
2. Əliyeva S.A., Əliyeva V.S. *Məktəbəqədər yaşlı uşaqların tərbiyə işinin təşkili metodikası*. Bakı, ADPU, 2019
3. https://kayzen.az/blog/ushaq_terbiyesi/22657/u%C5%9Faq-t%C9%99rbiy%C9%99sind%C9%99-yol-veril%C9%99n-s%C9%99hvl%C9%99r.html